

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ЧУМАЧЕНКО Сергій Вікторович - аспірант Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

УДК 342.95

В статті проаналізовані теоретико-правові підходи к пониманию сущности субъектов обеспечения национальной безопасности, в результате чего было определено понятие субъектов обеспечения национальной безопасности Украины. Осуществлена классификация субъектов обеспечения национальной безопасности в Украине.

Ключові слова: суб'єкт, національна безпека, забезпечення, держава, система.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження

Однією із найважливіших стратегічних цілей і одночасно функцією держави є забезпечення національної безпеки, що реалізується через уповноважені органи та інститути, наділені згідно із законодавством відповідними правами та обов'язками. У той же час у сучасних умовах зростання ризиків і загроз національній безпеці, появи нових викликів перед державою, проблема належного забезпечення національної безпеки, адекватного й своєчасного реагування на існуючі загрози набуває все більшого значення. Тому очевидною є необхідність удосконалення системи забезпечення національної безпеки, що можливо лише при побудові й закріпленні оптимальної структури суб'єктів національної безпеки, чіткого розподілу їх функцій і повноважень. Проте на сьогодні неоднозначність щодо структури, завдань і цілей суб'єктів забезпечення національної безпеки, дублювання їх функцій і відсутність їх розподілу, а також налагодже-

ної взаємодії суб'єктів забезпечення національної безпеки є одним із фактором низької ефективності забезпечення національної безпеки держави.

Стан дослідження

Слід зазначити, що різні аспекти забезпечення національної безпеки досліджували Ю.П. Битяк, А.Б. Качинський, Ю.В.Ковбасюк, В.К. Колпаков, В.А. Ліпкан, О.О. Резнікова, А.І. Семенченко, Г.П. Ситник, О.О. Тихомиров, З.Д. Чуйко та інші. Проте, незважаючи на наявний науковий доробок з даного питання, поняття і види суб'єктів забезпечення національної безпеки України потребують уточнення й подальшого дослідження.

Отже, **метою** статті є дослідження поняття та видів суб'єктів забезпечення національної безпеки України.

Викладення основного матеріалу

Як слушно зазначає В.І. Ткаченко, національна безпека є складною системою, яка об'єднується суб'єктами – особистістю, суспільством, державою, що знаходяться у тісному взаємозв'язку, діяльність яких спрямовуються єдиними цілями. При цьому національні інтереси держави лежать у сфері відповідальності одних і тих суб'єктів управління, а недооцінка або ігнорування проблем безпеки на всіх рівнях соціальної організації не тільки обертається тими або іншими втратами, але, в остаточному під-

сумку, неминуче веде до падіння життєздатності (конкурентоспроможності) і навіть загибелі відповідних її елементів – суб'єктів [1, с.3-4]. Зазначене вище підтверджує необхідність однозначного розуміння сутності й видів суб'єктів забезпечення національної безпеки.

Так, у загальному розумінні суб'єкти – це особи, групи осіб, організації, яким належить активна роль у певному процесі [2, с.814]. У філософії суб'єкт позиціонується як те, що уособлює активний творчий початок діяльності, носій діяльності. У теорії права суб'єктами традиційно визначають осіб, які реально здатні брати участь у правовідносинах і мають властивості суб'єкта права в силу юридичних норм [3, с.70] або учасників суспільних відносин, які на підставі чинного законодавства мають суб'єктивні права й обов'язки [4, с.66].

Крім того, слід зазначити, що кожна країна індивідуально визначає не лише сфери, які вона відносить до національної безпеки, але й перелік об'єктів і суб'єктів її забезпечення, виходячи із тих завдань, які стоять перед державою на національному та міжнародному рівнях, та її можливостей [5, с.5]. Тому при визначенні поняття суб'єктів забезпечення національної безпеки відмітимо, що суб'єкти забезпечення національної безпеки або, як зазначається в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» від 24.09.2015 № 555/2015, сектор безпеки і оборони представляє собою охоплену єдиним керівництвом сукупність органів державної влади, Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, діяльність яких за функціональним призначенням відповідно до Конституції та законів України спрямована на захист національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України. При цьому під силами безпеки розуміють державні правоохоронні та розвідувальні

органи, сили цивільного захисту та органи загальної компетенції, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України [6]. Проте, на нашу думку, суб'єкти забезпечення національної безпеки представляють собою не «сукупність», а систему, бо тільки в такому випадку можливе забезпечення їх ефективної взаємодії в єдиному напрямку.

О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало, В.О. Паливода з цього приводу стверджують, що національна безпека будь-якої держави внаслідок своєї багатокомпонентності потребує спеціальної системи її забезпечення, основним призначенням якої є виконання певних дій, спрямованих, перш за все, на захист національних цінностей і реалізацію національних інтересів, – системи забезпечення національної безпеки, що представляє собою організаційну систему державних і недержавних інституцій, інших суб'єктів, які покликані вирішувати завдання забезпечення національної безпеки у визначений законодавством спосіб [5, с.5]. В.А. Ліпкан вважає, що суб'єктами управління системою національної безпеки є керівники та керівні апарати, які діють на відповідних рівнях і становлять у своїй сукупності управляючу підсистему всієї системи даних органів у цілому і кожного з них окремо [7, с.57]. У свою чергу, О.О. Резнікова під суб'єктами національної безпеки розуміє органи державної влади, інститути громадянського суспільства, громадян; охоплену єдиним керівництвом сукупність органів державної влади, утворених відповідно до законів України, військових формувань, правоохоронних та спеціальних органів і служб, діяльність яких відповідно до Конституції та законів України спрямована на захист національних цінностей й інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз шляхом проведення спеціальних заходів, правового примусу або застосування зброї у межах наданих їм повноважень [5, с.37]. Тобто суб'єктами виступають – держава (у т.ч. її інститути, посадові особи), суспільство (соціальні верстви та групи, громадські організації), а також окремі громадяни.

Справедливою є думка Г.П. Ситника з цього приводу, який вважає, що структуру

системи забезпечення національної безпеки утворює сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених суб'єктів забезпечення національної безпеки (посадові особи держави, органи державної влади та місцевого самоврядування, державні установи та заклади, сили та засоби сектору безпеки, інститути громадянського суспільства, окремі громадяни) та механізмів (інституційних, організаційних, правових та інших), які забезпечують їх узгоджену діяльність вказаних суб'єктів на основі чинного законодавства [8, с.220].

У той же час автор підкреслює, що роль суб'єкта завжди виконує той чи інший орган державної влади, який, оцінюючи рівень загроз національним інтересам, розробляє комплекс заходів і ухвалює відповідне державно-управлінське рішення про необхідні дії. При чому будь-яке рішення вказаного суб'єкта є державним і визначає підстави виникнення, зміни або припинення тих чи інших управлінських відносин (у політичній, економічній чи інших сферах) [8, с.263]. На наш погляд, це є свідченням того, що національна безпека є невід'ємним об'єктом адміністративно-правового регулювання, охорони та захисту, а суб'єкти забезпечення національної безпеки вступають у т.ч. в адміністративно-правові відносини в даній сфері. Відповідно, такі «владні» відносини ґрунтуються на комплексі спеціальних засобів і способів їх використання, що має забезпечити прийняття тих чи інших цінностей суспільством у цілому.

Узагальнюючи вищесказане, приходимо до висновку, що суб'єкти забезпечення національної безпеки України – це система взаємодоповнюючих і взаємопов'язаних органів державної влади та місцевого самоврядування, а також громадських об'єднань, цілеспрямована діяльність яких у єдиному напрямку орієнтована й сприяє ефективному, своєчасному і адекватному викликам сучасності забезпеченню національної безпеки, чого неможливо досягти при одноосібній діяльності окремо взятих уповноважених державою органів чи представників недержавного сектору.

Варто зазначити, що у ст. 4 Закону України «Про основи національної оборони

України» законодавець визначив і закріпив перелік суб'єктів забезпечення національної безпеки, а саме наступних: 1) Президент України; 2) Верховна Рада України; 3) Кабінет Міністрів України; 4) Рада національної безпеки і оборони України; 5) міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; 6) Національний банк України; 7) суди загальної юрисдикції; 8) прокуратура України; 9) Національне антикорупційне бюро України; 10) місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; 11) Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; 12) органи і підрозділи цивільного захисту; 13) громадяни України, об'єднання громадян [9].

Аналогічно суб'єкти забезпечення національної безпеки України зазначені в Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, зокрема, складовими сектору безпеки і оборони визначені: 1) Президент України; 2) Рада національної безпеки і оборони України; 3) Міністерство оборони України; 4) Збройні Сили України; 5) Міністерство внутрішніх справ України; 6) Національна гвардія України; 7) Національна поліція України; 8) Державна прикордонна служба України; 9) Державна міграційна служба України; 10) Державна служба України з надзвичайних ситуацій; 11) Служба безпеки України; 12) Управління державної охорони України; 13) Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; 14) Державна спеціальна служба транспорту; 15) координаційний орган з питань розвідувальної діяльності при Президентові України та розвідувальні органи України; 16) Апарат Ради національної безпеки і оборони України; 17) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику; 18) інші складові, що визначені законами України [10]. При цьому планується створення умов для широкого залучення недержавних організацій до виконання завдань в інтересах національної безпеки держави, насамперед, у сфері надання послуг в інтересах виконання миро-

творчих завдань Збройними Силами України; функціонування мережі недержавних дослідних інституцій, що фахово опікуються проблемами безпеки тощо.

Висновки

Узагальнюючи вищесказане, вважаємо доцільним виокремити наступні основні види суб'єктів забезпечення національної безпеки, здійснивши їх класифікацію за наступними критеріями:

1) залежно від наданих відповідно до законодавства повноважень і компетенції у сфері забезпечення національної безпеки: загальні (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та інші) й спеціальні (Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Рада національної безпеки та оборони України, Національна гвардія України тощо);

2) за характером повноважень у сфері забезпечення національної безпеки: а) суб'єкти, наділені державно-владними повноваженнями по відношенню до інших суб'єктів забезпечення національної безпеки; б) суб'єкти, яким делегуються державно-владні повноваження; в) суб'єкти забезпечення національної безпеки, яким не надані владно-розпорядчі повноваження по відношенню до інших суб'єктів забезпечення національної безпеки;

3) відповідно до рівня управлінського забезпечення національної безпеки: а) суб'єкти стратегічного забезпечення (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки та оборони України); б) суб'єкти тактичного забезпечення (міністерства, відомства, центральні органи влади тощо); в) суб'єкти оперативного забезпечення (органи Служби безпеки України; Національної гвардії України, Національної поліції тощо);

4) залежно від ролі й ступеня важливості діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки: а) основні (Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Рада національної безпеки та оборони України, Національна гвардія України, Національна поліція України та інші); б) допоміжні (громадські об'єднання, міжнародні організації у сфері захисту безпеки тощо);

5) залежно від спеціалізації діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки й об'єкту забезпечення національної безпеки: суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки, екологічної безпеки, техногенної безпеки, правоохоронні органи та інші;

6) відповідно до місця знаходження й географії поширення повноважень суб'єкта забезпечення національної безпеки: загальнодержавні, регіональні, місцеві.

Проте, незважаючи на різноманітність видів суб'єктів забезпечення національної безпеки, важливо усвідомлювати, що система забезпечення національної безпеки є цілісною, і її елементи (суб'єкти та об'єкти) тісно пов'язані між собою. Тому розрив цих зв'язків (прямих і зворотних, з владно-політичною організацією держави в цілому, під впливом внутрішнього і зовнішнього середовища тощо) може призвести до руйнації всієї системи [5, с.6]. Цілком очевидно, що під час взаємодії об'єктів і суб'єктів системи забезпечення національної безпеки мають місце певні функціональні особливості. Зокрема, забезпечення національних інтересів покладається, насамперед, на державу та її інститути, а суспільство і громадяни лише беруть участь у відповідних процесах, при цьому доповнюючи один одного й формуючи єдину організаційно-функціональну систему.

Також слід підкреслити, що з появою нових викликів, загроз і ризиків перед державою ставляться нові задачі, проявляються і недоліки у системі забезпечення національної безпеки, передусім, у неготовності суб'єктів забезпечення національної безпеки своєчасно адаптуватися й оптимально вирішувати поставлені задачі в єдності, взаємодії та за раціонального розподілу функцій і повноважень. Зазначене вище обумовлює необхідність детальних теоретичних досліджень місця, значення, обсягу повноважень, особливостей діяльності та інших аспектів функціонування окремих суб'єктів забезпечення національної безпеки з метою практичного удосконалення їх діяльності в досліджуваній сфері.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовані теоретико-правові підходи до розуміння сутності суб'єктів забезпечення національної безпеки, у результаті чого було визначено поняття суб'єктів забезпечення національної безпеки України. Здійснено класифікацію суб'єктів забезпечення національної безпеки в Україні.

SUMMARY

The article analyzes the theoretical and legal approaches to understanding the essence of the national security entities. As a result we defined the concept of subjects of national security of Ukraine. The national security entities in Ukraine have been classified.

Література

1. Ткаченко В.І. Шляхи формування системи забезпечення національної безпеки/ В.І. Ткаченко, Є.Б. Смірнов, О.О. Астахов // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2015. – № 2(43). – С.3-8.
2. Словник української мови. [В 11 т.]. Т. 9 : С / ред. І. С. Назарова [та ін.]. – К.: Наук. думка, 1978. – 916 с.
3. Котюк В.О. Теорія права: Курс лекцій / В.О. Котюк. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
4. Грузінова Л. П. Трудове право України: Навч посіб./ Грузінова Л.П., Короткін В.Г. – К.: МАУП, 2003. – Ч. 1. – 128 с.
5. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. / О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало, В.О. Паливода, С.В. Дрьомов, С.В. Сьомін. – К. : НІСД, 2015. – 58 с.
6. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборо-

ни України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» від 24.09.2015 № 555/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>

7. Ліпкан В.А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України // Право і безпека. – 2003. – №2(4). – С.57-60.

8. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2011. – 730 с.

9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст.351.

10. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» від 14.03.2016 № 92/2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>